

LÄNSSTYRELSEN
 Stockholms län
 Planeringsavdelningen
 Enheten för kultur-
 minnesvård
 Handläggare
 1:e antikvarie
 Gösta Magnusson
 785 42 50

BESLUT
 Datum
 1985-04-19
 Delg kvitto

Beteckning
 11.392-1-85

Byggnadsminnesförklaring av Villa Högberga på stg 736, 737 och 738 inom kv Högudden, Lidingö kommun

(Ert dnr L F A 195/85)

Genom ansökan hos länsstyrelsen den 6 juni 1977 av M Huttner väcktes fråga om byggnadsminnesförklaring av Villa Högberga.

Byggnadsnämnden har den 16 november 1977 uttalat att den inte har någon erinran mot att byggnaden förklaras som byggnadsminne.

Riksantikvarieämbetet har den 16 augusti 1978 yttrat att en byggnadsminnesförklaring är väl motiverad.

Villa Högberga har i länsantikvariens inventering av kulturhistorisk bebyggelse i Lidingö klassificerats som omistlig.

Villan uppfördes 1909-11 och tillbyggdes 1916 med ett galleri i kinesisk stil. Byggherre var konstsammlaren Klas Fåhraeus och arkitekt Carl Westman.

Början av 1900-talet var en tid av kraftig industrialisering, ökad ekonomisk aktivitet och tillväxt. Den ekonomiska optimismen var stor. Samtidigt bröt helt nya ideal fram inom arkitektur och byggande: nationalromantiken eller den nationella jugendstilen företrädades av en rad framstående arkitekter varibland Carl Westman räknas till de främsta. De två första decennierna av 1900-talet blev en guldålder inom svensk arkitektur. Genom att de ekonomiska förutsättningarna fanns kunde de nya idealen förverkligas och perioden uppvisar ett flertal högklassiga byggnadsverk, inskrivna i vår arkitekturhistoria. Carl Westmans Högberga hör till dem. Villan eller snarare anläggningen innehåller förutom bostad även ett konstgalleri utformat som en basilika, vilken utgör en framträdande del.

Utan avgift

FA

Lst Sth H 29 a 1982-06 15.000 80 gr arkiv

Medeltida kyrko- och klosterarkitektur liksom renässansens slottsbyggnader var viktiga inspirationskällor för Westman. Vid sidan av Stockholms rådhus (av Westman) har detta kommit till uttryck just i villa Högberga. En närmare beskrivning av anläggningen finns i bilaga 1.

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 1 § lagen om byggnadsminnen Villa Högberga för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelar enligt 2 § samma lag följande skyddsföreskrifter, vilka godtagits av landstingsförbundet.

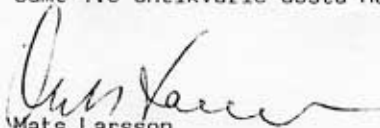
1. Huvudbyggnaden, galleriet och personalbostaden får inte utan länsstyrelsens tillstånd rivas, byggas om eller på annat sätt förändras.
2. I huvudbyggnaden och galleriet får inte utan länsstyrelsens tillstånd sådana åtgärder vidtagas som medför ingrepp i eller förändring av stomme, ursprunglig rumsindelning eller ursprunglig fast inredning och dekorativ utsmyckning.
3. Byggnaden skall underhållas så att den inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten skall utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar.
4. Det område kring byggnaden som markerats på karta tillhörande dessa föreskrifter skall hållas i sådant skick, att byggnadens utseende och karaktär inte förvanskas. Brunn, murar, terrasser och liknande anläggningar inom området får inte ändras utan länsstyrelsens tillstånd.

Eventuella ändringar av byggnadsminnet prövas enligt 3 § samma lag.

Enligt 14 § tredje stycket samma lag gäller detta beslut omedelbart även om det överklagas.

Besvär till kammarrätten enligt bilaga (formulär A).

I den slutliga handläggningen av detta ärende har deltagit byråchef Mats Larsson, beslutande, länsantikvarie Bengt O H Johansson, länsassessor Karl Henrik Ziefvert, bitr länsarkitekt Kjell Bagstevold samt 1:e antikvarie Gösta Magnusson, föredragande.

Mats Larsson

Gösta Magnusson

BESTYRKES

Kopia till:

akten
enheten för kulturminnesvård
byggdminnesregistret med lagakraftsbevis
riksantikvarieämbetet och statens historiska museer
riksantikvarieämbetet och statens historiska museer, med laga-
kraftsbevis
byggnadsnämnden i Lidingö kommun
Stockholms stadsmuseum, läns museibyrå
planenheten
plankansliet
fastighetsregistermyndigheten med lagakraftsbevis
M Huttner, Bergsvägen 25, 181 31 LIDINGÖ

Villa Högberga
kv. Högudden
stg 736, 737, 738
LIDINGÖ

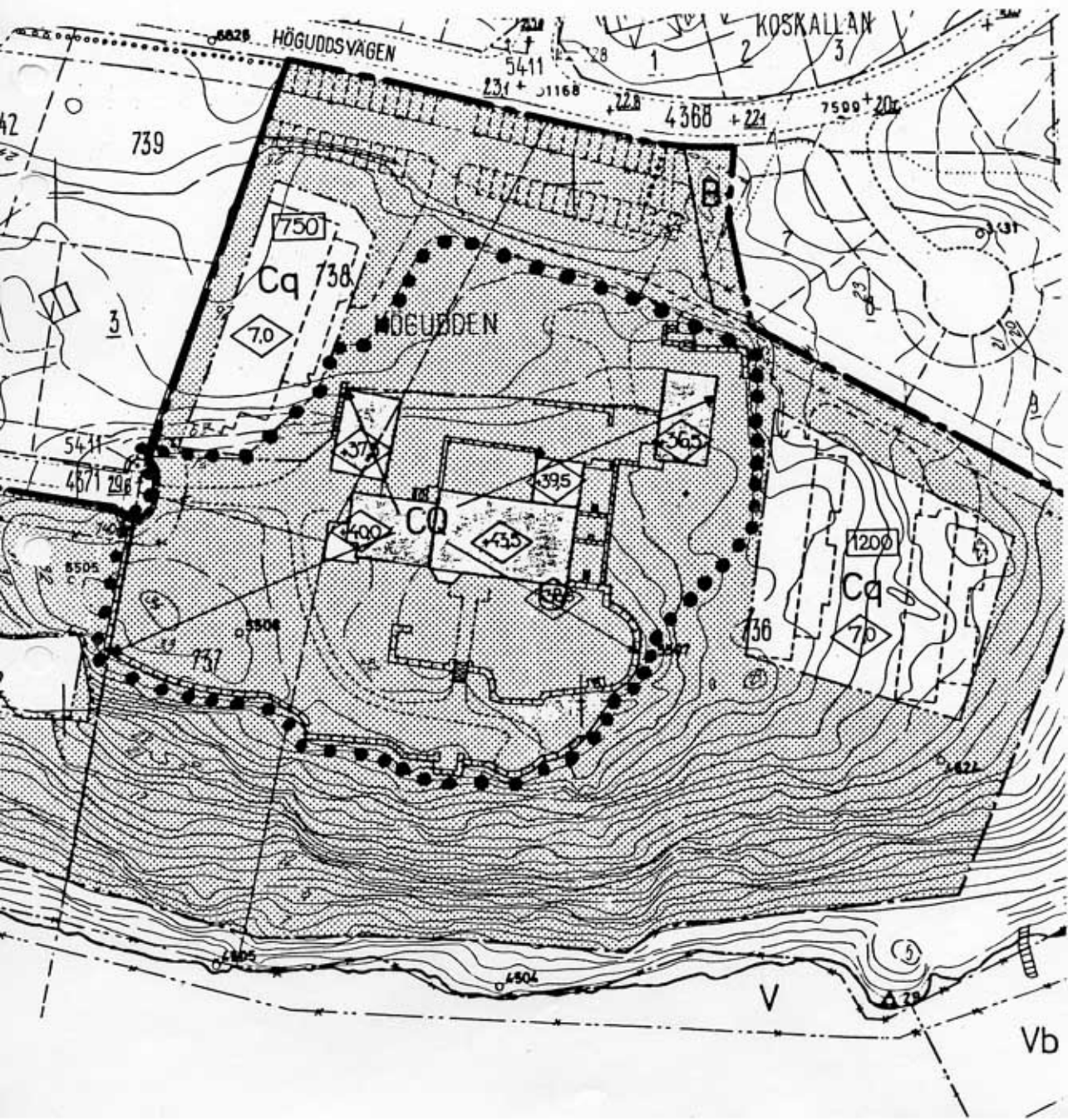
Bilaga 2

Tillhör länsstyrelsens
Stockholms län beslut
1985-04-17

Dnr 11.392-1-85

••••• = skyddsområde

Utdrag av fastställd stadsplan
Skala 1:1000

Den som vill överklaga länsstyrelsens beslut skall göra det skriftligen genom besvär hos kammarrätten i Stockholm.

Besvärshandling skall ha kommit in till kammarrätten inom tre veckor från den dag då klaganden fått del av beslutet.

I besvärshandlingen, som skall vara egenhändigt undertecknad av klaganden eller hans ombud, skall anges det beslut mot vilket talan föres, vad som yrkas samt de omständigheter som åberopas till stöd för yrkandet. Klagande bör vidare uppge bevis som han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis.

Klaganden bör i besvärshandlingen uppge namn, personnummer, yrke, postadress och telefonnummer.

Insända besvärshandlingen med posten skall det ske med betalt brev adresserat till: Kammarrätten i Stockholm, Box 2302, 103 17 STOCKHOLM.

RIKSANTIKVARIÉÄMBETET
DOKUMENTATIONSBYRÅN
Sektionen för byggnadsinventering

Bilaga 1

Tillhör länsstyrelsens
i Stockholms län
beslut 1985-04-19
dnr 11.392-1-85

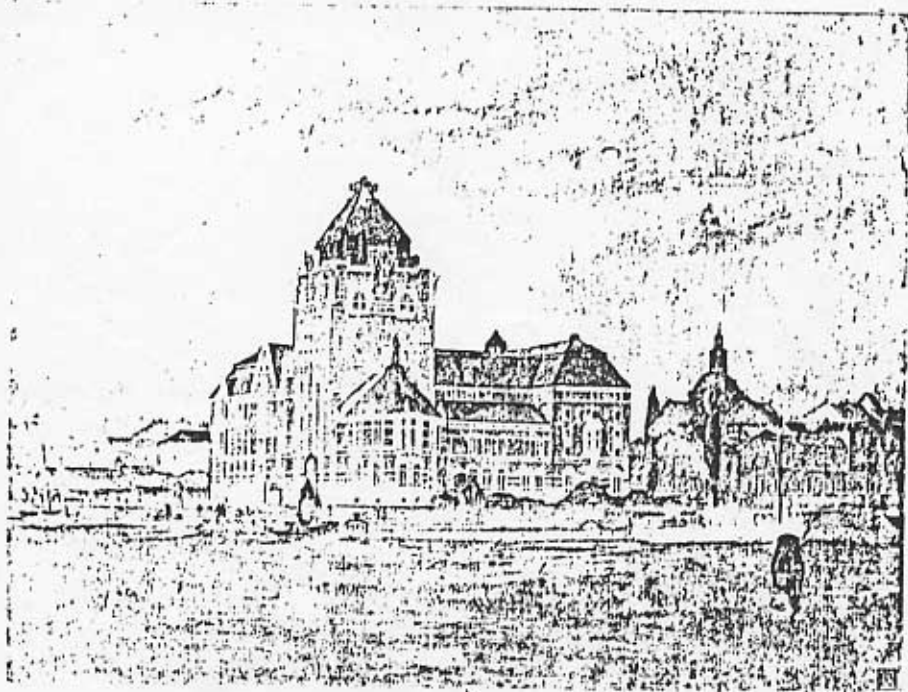
utdrag ur:

Bertil Palm

ARKITEKTEN

CARL WESTMAN

1866—1936

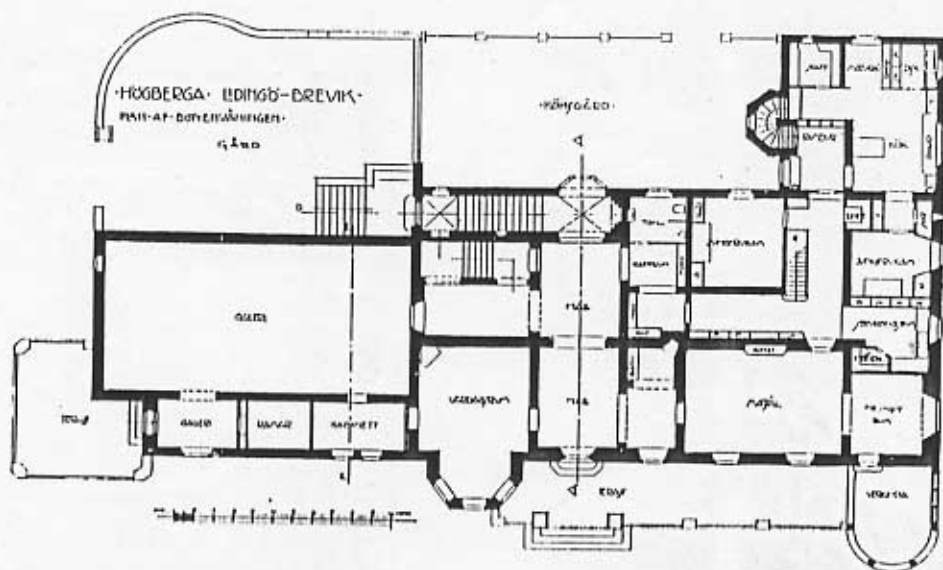

CWK GLEERUP

KLAS FÄHRAEUS' HÖGBERGA

Det berättas, att Klas Fähræus en gång, när han tillsammans med Carl Westman med en av vaxholmsbåtarna passerade Högbergsgauden på Lidingön, helt impulsivt utropade: "Här skall jag bygga en villa, och den skall du rita." För en man med Fähræus' resurser kunde drömmen snart bli verklighet, och 1909—11 restes den stolta tegelborgen, från vars fönster och terrasser den romantiske borgherren över tallkronorna kunde blicka ut över segelleden djupt under sina fötter. Läget var utomordentligt stäligt, och den höga bergskammen med dess soliga stup mot söder utnyttjades synnerligen skickligt av Rudolf Abelin, som hade huvudansvaret för tomtens ordnande, genom stora terrassanläggningar och ett varsamt bevarande av den ursprungliga kärva vegetationen.

Högst uppe på bergsryggen lades det stora huset med sin längdutsträckning i öster—väster liksom åsen själv (bild 170—175).²¹ Westmans uppgift var här att rita icke blott en stor rikemansbostad utan även ett med denna förbundet anseeligt galleri för byggherrens betydande

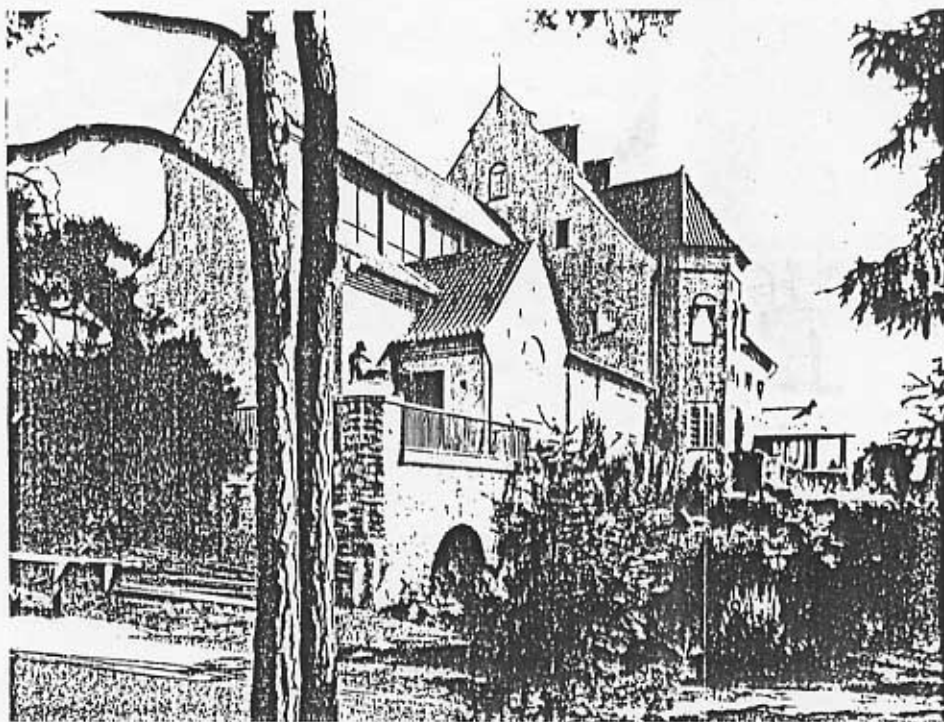

170. Klas Fabraeus' villa Högberga på Lidingö, 1909. Plan av bottenvåningen. Efter Arkitektur.

konstsamlingar. Klart och konsekvent har Westman visat dessa husets båda funktioner såväl i plan som exteriör. Huset består av en bred, kraftig bostadslänga med de imponerande måtten 27×14 m. till vilken en lägre ekonomiflygel är utbyggd i nordost, samt en smalare gallerilänga av cirka 16 m. längd utskjutande mot väster ur bostadslängans gavel ungefär som ett långt gotiskt kyrkkor skjutet ut ur det bredare långhuset.

Från väster svänger infartsvägen upp mot galleriets höga kyrkgavel, längs galleriets slutna längsida går man fram mot den i bostadslängans nordvästra hörn ganska lågt placerade huvudingången, upp för en bred innertrappa, som för till bottenvåningens nivå. Bostadslängan inrymmer en stor, rakt genom huset gående hall, genom valvbågar uppdelad i olika partier — entré, trapphus, spisvrå — vidare en stor matsal,

frukosttrum med öppen veranda och burspråksförsedd vardagsrum, samtliga liggande i fil mot söder. Från hallen kommer man genom glasdörrar ut på den soliga södra terrassen. Mot norr befinner sig de spatiöst tilltagna toalett- och ekonomitrymmena, som kommunicerar med den på engelskt sätt helt utbyggda köksavdelningen med tillhörande stora jungfrukamrar. Genom en mycken plats slukande ektrappa i husets nordvästra hörn når man andra våningens stora hall, som också den löper tvärs igenom husets hela bredd. I sydväst över vardagsrummet ligger biblioteket med en utbyggd fönsterabsid åt söder; i övrigt upptages denna våning av en rad stora sovrums och biutrymmen. Vindsvåningen innehåller ett större antal gästrum, och högst uppe på hanbjälksvinden i västra gavelspetsen befinner sig ett originellt kajutaliknande rum med dekorativ bemålning av Filip

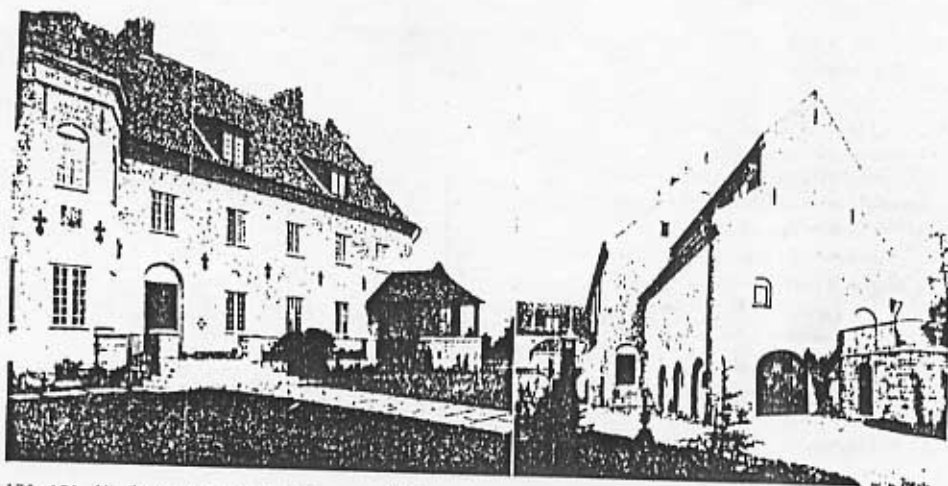

171. Högberga från sydväst.

Månsson, dit ägaren väl också hittat upp ibland genom viudeltrappans mörker. Planen är alltigenom enkel och klar med de välproportionerade rummen omgivna av medeltidsmässigt tjocka tegelmurar.

Gallerilängan innehåller förutom det stora lanterninbelysta galleriet några smårum förlagda i ett sidoskeppslänkande parti längs sydsidan. Här ligger ett litet kabinett, som utgör den intima förbindelselänken mellan bostaden och galleriet — huvudentrén till detta går genom trapphuset — vidare ett rum för ramar och en förstuga med utgång till en hög kalkstensterrass i sydväst.

Av samma maskinslagna, slamputsade tegel som i rådhuset byggde Westman Klas Fähracus' hus, och dess ytterarkitektur erinrar även i övrigt i hög grad om rådhusets. Det är samma höga stränga resning här som i rådhuset, samma typ på fönster, skorstenar m. m. Över gallerihuset vilar dock en än mer utpräglad kyrkostämning, än man finner i rådhuset. Westman har av belysningshänsyn gett det en treskeppig uppbyggnad, som genast för tanken till en tegelbasilika. Ser man blott till västgaveln, som med sin nästan helt slutna muryta hör till Westmans allra djärvaste och allra mest medeltidsinspirerade fasadbildningar, kan man också

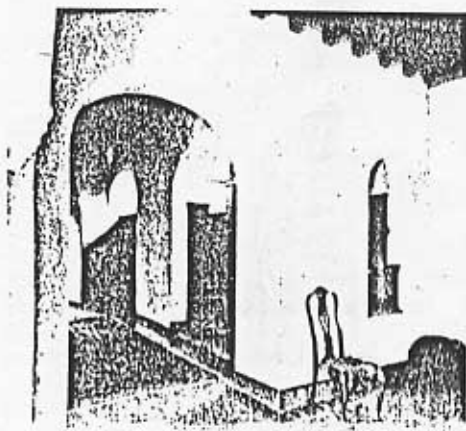
172, 173. Högberga. T. v. bostadslängans sydsida, t. h. gallerilängans gavelparti och infarten (före Kinsgalleriets tillkomst).

få associationer till någon gotländsk ödekyrkas västparti. Gavelspetsen är försedd med en större sexsidig och två mindre inläggningar av tegel i mönster, som skulle kunna tolkas som igenmurade fönster eller också som analogier till mälardalens blinderingsnischer. Och den lilla utbyggnaden i sydväst, där förstugan är belägen, kan mycket väl liknas vid en sakristia.

Är gallerihuset sålunda starkt kyrkligt inspirerat, så erinrar bostadslängan kanske mest om en del gamla solida köpmanhus. Med sina tegeltäckta gavelrösten i avsatser och kraftiga ankar-slutar i fasaden påminner det mycket om det ståtliga 1600-talshuset Kaggensgatan 4 i Kalmar. Huvudportalen i hörnet mot gallerihuset har emellertid liksom detta en starkt sakral karaktär: det är en modern 1100-talsportal med rakt tympanon, i vilket orden PAX DEI åtföljes av en primitivistisk relief, utförd av A. G. Aecke och föreställande en igelkott, som biter ihjäl en orm.

I husets inre intresserar främst de ståtligt utformade hallarna. Den rena, storformade ytter-

arkitekturen får nu även i en privatbostad fortsätta innanför dörrarna. Om den nedre hallen med dess grovt kalkputsade väggar, tunga bjälktak och golv av brungulröda sexkantiga tegelplattor skrev Nils Hammarstrand, som ingående beskrivit husets inre, att den erinrade om gamla holländska interiörer av Vermeer eller Pieter de Hooch, dock inte alls på ett illuderande utan högst personligt sätt, och han berömmar också med rätta hallens fina belysningseffekt av "full dager och sidoperspektiv af avtonadt ljus och halfmörker".¹⁵ Det stora galleriet har likaså genom lanterninanordningen fått en utmärkt varierad belysning, samtidigt som det höga ljusskattet ger rummet en särskilt högtidlig prägel. Matsalen med sin tunga ekdörr och enkla ekpanel är ungefär lika allvarlig som domsalarna i rådhuset; matsalsmöblen med sin egendomliga gropornering lockar handen att känna trävoly-mernas mjuka former, det är en möbel för vildsvinsstek och tunga pokaler. Vardagsrummet gjorde Westman liksom i sina mindre villor kraftigt hemtrevligt. Hammarstrand ansåg det

174. Högberga, parti av nedre hallen.

inte nog salongsmässigt. "Formen är visserligen kultiverad", skriver han, "men den är icke hvad den här bör vara: öfverkultiverad". Westman har "icke lyckats skapa en tillfredsställande 'salon'." Nu borde kritikern kanske ha obser-

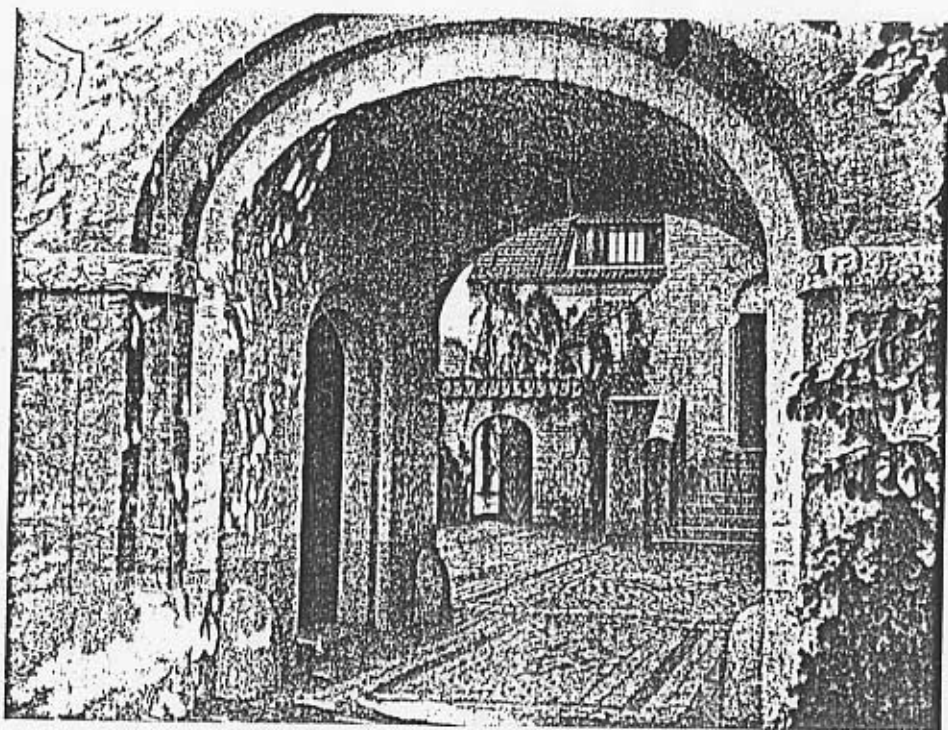
verat, att arkitekten liksom alltid annars även här gjort just ett vardagsrum och inte en salong.

Den enkla, solida prägel, som vilar över dessa rum, är fullföljd överallt i huset. Ingenstans förekommer tapeter, överallt samma ljusputsade väggytor. Fähræus' stora tavelsamling fordrade ju också en neutral bakgrund. Av övriga rum må endast nämnas frukostrummet med stort bågfenster mot morgonsolen och en glad fris av blått holländskt kakel mot de vita väggarna samt den stora trappuppgången, "husets barocka element", som Hammarstrand riktigt skriver. Här har Westman ritat en sovidad barriär av sällsynt kraft och smidighet, kanske den schwungfullaste av alla de många träbarriärer han skapat, och över det höga rummet lyfter sig ett målrat bräntak med skulpterade, förgyllda tallkottar nedhängande i hörnen. Den gamle naturalisten hade inte glömt sin ungdomskärlek.

Efter några år hade Fähræus' samlingar av ostasiatisk konst växt ut så mycket, att han behövde ännu mera utrymmen. År 1916 ritade

175. Högberga, galleriet.

176. Högberga, portvalvet. Ritat 1916.

Westman så det s. k. Kinagalleriet, vilket anlades i rät vinkel mot den stora gallerilängan vid dennas nordvästra hörn.⁷⁷ Eftersom infarten till huvudentrén gick fram här, fick man tillfälle att mellan gamla galleriet och kinagalleriet bygga ett mäktigt inkörsvälv, över vilket en förbindelsegång leder mellan de båda gallerierna (bild 176). Detta en vasaborg värdiga portvalv ger en förtätd forntidsstämning åt anläggningen och visar Westman, då han till fullo trängt in i de gammalsvenska formerna och suveränt behärskade deras uttrycksmedel. Men i själva verket var han då redan borta ur vasa-

romantiken; portvalvet byggdes ju som ett komplement till en anläggning i dess anda och blev kanske mer en lek med kära former än ett nyskapande i trängre mening. Man kan säga, att Westman "restaurerar" och fullkomnar ett av sina egna gamla monument. Det är snarare i själva den nya galleribyggnaden Westman visar sitt rätta ansikte av år 1916, hur egenartad uppgiften att bygga ett kinesiskt galleri än förefaller.

I detta lilla kinagalleri förnimmar man en tydlig dragning åt det preciösa och exotiska (bild 177). Över de ytterst släta tegelytorna,

177. Högberga, Kinagalleriet. Ritat 1916.

där fönstren är insatta med sparsmakad elegans, spänner ett lågt kinesiskt tak sina lite trötta konkava linjer, och längst ute i norra gaveln reser sig en stor, högst fantastisk skorsten, ett mellanting mellan Dalarnes kronskorstenar och Pekings tempel. En kinesisk madonna är på medeltidsvis insatt i husets sydvästra hörn. Galleriet innehåller en enda stor, dunkel sal med av Aron Sandberg groteskt snidade träpelare.

Allt det energiska, mustiga och borgerligt folkliga i huvudbyggnaden har i Kinagalleriet försvunnit och ersatts av elegant, precïöst raffinemang. Självfallet beror detta i hög grad på

byggnadens speciella ändamål, men att det ligger något mer däri, en betydande förändring i Westmans hela arkitektoniska stilvilja, det skulle hans nästa stora arbete, den Bünsowska villan, klart visa. Mellan huvudbyggnaden på Högberga och denna ligger i tiden emellertid en annan märklig byggnad, Röhsska museet.